

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з присудження ступеня доктора філософії
у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка
доктору філологічних наук, професору
КОВАЛЕНКО Наталії Дмитрівні

РЕЦЕНЗІЯ

**рецензента доктора філологічних наук, професора, професора кафедри
української мови Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка**

МАРЧУК Людмили Миколаївни

**на дисертаційну роботу «Вербалізація автохтонних мітологом
в українській метамодерній прозі»**

БАНОВСЬКОЇ Дар'ї Костянтинівни,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 03 Гуманітарні науки

за спеціальністю 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Дисертація Дар'ї Костянтинівни Бановської «Вербалізація автохтонних мітологом в українській метамодерній прозі» є однією з успішних спроб здійснити структурно-семантичний і функційний аналіз автохтонних українських мітологом у художньому дискурсі прози метамодерної доби. Актуальність дослідження полягає саме в визначенні поняття автохтонних міфологем. Багатовимірність зазначеної проблеми спричинила залучення різноманітних підходів і методів, зокрема проаналізовано класифікаційні підходи до вивчення автохтонних мітологом, визначено специфіку метамодерного сприйняття довкілля та відображення його в художньому дискурсі. Знакова природа української культури, народнопісенного слова, психологічних аспектів мітологічних джерел етнокультурної моделі лише частково

аналізовані в українському мовознавстві та культурознавстві, тому подання дисертанткою комплексного лінгвістичного аналізу вербалізації автохтонних українських мітологем у широкому контексті метамодерної прози надає особливої актуальності науковій праці Д. К. Бановської.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення, сформульовані у дисертаційній роботі Д. Бановської, аргументовані достатньо повно, на належному науковому рівні. Матеріали розділів викладені відповідно до заявленої мети і завдань та відповідають сутності об'єкта й предмета дослідження. Дисертантка запропонувала цікаве й науково обґрунтоване трактування обраної теми. У дисертації вирішується проблема вербалізації автохтонних мітів у сучасних українських текстах. Робота виконана за допомогою грамотно підбраного й науково обґрунтованого методологічного інструментарію: до аналізу залучено загальнонаукові методи аналізу і синтезу для опрацювання наукової літератури, осмислення теоретичних засад мітопоетики й лінгвокультурології; індуктивний метод – для узагальнення спостережень над емпіричним матеріалом і формулювання висновків; дедуктивний метод – для перевірки теоретичних гіпотез на конкретному мовному матеріалі; метод систематизації та класифікації – для впорядкування корпусу автохтонних мітологем і розподілу їх за тематичними та лексико-семантичними групами. Серед спеціальних, лінгвістичних авторка зазначає описовий метод, спрямований на інвентаризацію, ідентифікацію та характеристику засобів вербалізації мітологічних уявлень. Для встановлення значеннєвого наповнення мітолексем і мітонімів, а також виявлення механізмів їхнього смислового оновлення в умовах метамодерного дискурсу використано семантичний аналіз. Глибинну структуру досліджуваних одиниць, їхні інваріантні та варіативні семи виокремлено за допомогою методу компонентного аналізу. Сформульовані висновки дисертації не суперечать фундаментальним результатам опрацьованих літературних джерел і є їхнім логічним продовженням.

Мета роботи сформульована доречно, оптимальним видається і коло дослідницьких завдань, яке окреслила авторка.

Досить вдалим, на нашу думку, є також вибір ілюстративного матеріалу. У дисертації проаналізовано прозові художні твори сучасних українських письменників В. Амеліної, С. Андрухович, Ю. Андруховича, К. Бабкіної, А. Бондаря, Ю. Винничука, Тамари Горіха Зерня, М. Дочинця, С. Жадана, О. Забужко, А. Кокотюхи, Дари Корній, О. Луцишиної, Т. Малярчук, М. Матіос, К. Москальця, Г. Пагутяк, С. Процюка, О. Шинкаренка, В. Шкляра, подані в Генеральному регіонально анотованому корпусі української мови (ГРАК).

Дослідження має чітку, логічно обґрунтовану структуру, яка загалом відповідає меті й завданням, що в ньому поставлені. Робота складається зі вступу, трьох розділів із підрозділами і проміжними висновками, загальних висновків, списку використаних джерел що містить 394 найменування, із них – 61 іноземними мовами, списку використаних джерел (52 найменування) і додатків. Повний обсяг дисертації становить 249 сторінок (із них 174 основного тексту). Робота містить 1 рисунок.

Висновки до дисертації є логічно умотивованими, достатньо ґрунтовними, вони сконцентровано відтворюють сутність дисертаційної роботи та окреслюють перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Список використаної наукової літератури оформлено відповідно до вимог наукових фахових видань України, він містить праці іноземними мовами, а також багато тих наукових розвідок, які видані впродовж останніх п'яти років.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі вперше на високому дослідницькому рівні проводиться системний аналіз функціонування автохтонних мітологом в українській метамодерній прозі як єдиної лінгвоментальної структури, що поєднує архаїчну семантику з новітніми комунікативними стратегіями. Удосконалено поняттєво-термінологічний апарат дослідження, зокрема уточнено дефініції термінів

мітологема та *мітонім* у проєкції на лінгвокультурологічні студії, а також методику аналізу індивідуально-авторських перетворень мітологічної лексики. На матеріалі прозових творів ХХІ століття систематизовано види структурно-семантичних трансформацій фразеологічних одиниць із компонентами-мітологемами. Визначено специфіку вербалізації мітологічного мислення, доведено, що автохтонні мітологемами виступають дієвим інструментом конструювання національної ідентичності.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані в процесі викладання курсів із лексикології, стилістики, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, історії української мови, сучасної української літератури, вибіркового освітніх компонент у закладах вищої освіти; під час створення навчальних видань; у лексикографічній практиці – для укладання тематичних словників (наприклад, словників мітологічних назв, архетипів, фольклоризмів у художньому мовленні) та ін.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Основні результати та твердження дослідження викладено у 16 одноосібних наукових працях та 1 – у співавторстві з науковим керівником (внесок здобувача – 0,5 обсягу статті), з них – 4 одноосібних статті у фахових виданнях України (категорія Б), 13 апробаційних публікацій у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій (зокрема, 1 – видана за кордоном). 7 статей додатково відбивають наукові результати дисертації. Перелік наукових розвідок відповідає чинним вимогам та містить оприлюднення основних результатів дослідження.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Прорецензована розвідка за змістом та формою є завершеним самостійним дослідженням. Аналіз дисертації Бановської Дар'ї Костянтинівни вказує на відсутність текстових запозичень без належного покликання на джерела та засвідчує дотримання вимог академічної доброчесності в повному обсязі. Наукова робота є оригінальною, самостійною, не містить плагіат і самоплагіат. Усі

твердження містять покликання на авторитетні праці з відповідним бібліографічним описом.

Загальна оцінка дисертації. Дисертацію структуровано відповідно до визначеної мети та поставлених завдань, сформульованих у вступі, що містить також характеристику актуальності, наукової новизни, об'єкта і предмета дослідження, теоретичного і практичного значення, методів та апробації роботи тощо. Усіх формальних вимог у роботі дотримано.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження» визначено засадничі поняття дисертації, а саме поняття мітологем як лінгвістичного явища, лінгвокультурологічних засад дослідження мітологом як виразників національної ідентичності. Відзначимо авторську позицію щодо тлумачення терміна *mit*, як-от: «Ми тлумачимо термін *mit* як універсальну форму колективного світосприймання, що поєднує пізнавальні, пояснювальні та комунікативні функції. Він постає одночасно як спосіб осмислення дійсності, символічна модель світу й механізм культурної пам'яті, у якому первісне сакральне мислення трансформується в складник сучасного ідеологічного й художнього дискурсу» (с.46).

У другому розділі «Актуалізація автохтонних мітологем в метамодерній українській прозі» схарактеризовано специфіку сучасного художнього дискурсу метамодерної парадигми та наголошено на функційних особливостях уживання в ньому мітологом. Основну увагу приділено класифікації та аналізу мітологем, а саме: скласифіковано мітологем за такими рівнями: 1) структура; 2) етимологія та розповсюдження; 3) семантика; 4) стилістичне навантаження.

У третьому розділі «Трансформація фразеологізмів із компонентами-мітологемами в метамодерних прозових текстах» увагу зосереджено на видах трансформації фразеологізмів. Д.К. Бановська зазначає, що «аналіз фразеологізмів із компонентами-мітологемами в українському метамодерному художньому дискурсі засвідчує, як ці одиниці зберігають культурно марковану семантику, що спирається на архаїчні уявлення,

сакральні образи й колективні архетипи, однак у сучасних художніх текстах ці елементи зазнають активного переосмислення» (с. 186).

Висновки дисертації є ґрунтовними та переконливими, вони повною мірою віддзеркалюють основні результати та відповідають поставленим завданням.

Зважаючи на викладене вище дисертація Д.К. Бановської є самостійним та оригінальним, завершеним дослідженням, що відповідає чинним вимогам щодо оформлення й обсягу.

Складність та багатшаровість порушеної проблеми засвідчують високий ступінь обізнаності авторки з матеріалом та новаторський підхід до об'єкта дослідження. Позаяк окремі положення дисертації з огляду на їхню складність потребують додаткового витлумачення, що лише увиразнює актуальний характер роботи.

1. Дисертантка стверджує, що дослідження набуває особливої актуальності в умовах переходу від постмодерної естетики до метамодерної парадигми, яка поєднує іронію та щирість, фрагментарність і цілісність, локальність та універсалізм. Українська метамодерна проза демонструє тенденцію до переосмислення міту не лише як інтертекстуального засобу, а як комунікативної стратегії та ідеологеми, що дозволяє виявити глибинні структури національного буття, таким чином зазначає новий етап в розвитку літератури. Проте, на нашу думку, аналіз метамодернізму в якості апробатора нових творчих подразників, повинен вчергове констатувати той факт, що новий літературно-мистецький етап у русі модернізму повністю не відмежовувався ані від постмодернізму, ані від пост+постмодернізму. Метамодерністи, таким чином, розширили естетико-художні засоби за допомогою поєднання нових і старих напрацювань. Водночас, в процесі становлення «метапрози» – першого, суто метамодерністичного феномену нової «побудови» літературного твору – вони максимально уникали попередньо заявлених прийомів. Опрацювання феномену «реальність» виявилася вкрай важливим у період аргументування метамодерністами і

метапрози, і історіопластичності. Дисертантка дещо пояснює свою позицію в п. 2.1. Проте автори, тексти яких дисертантка обрала для дослідження, частково відносять себе до представників постмодерну. Бажано було б чітко визначити не лише межі матеріалу дослідження, а й самоідентифікацію літературного напрямку авторами текстів або їх дослідниками.

2. У 2 розділі (п. 2.2. Класифікаційні підходи в дослідженнях автохтонних українських мітологем) дисертантка доречно подає класифікаційні ознаки мітів як в українському мовознавстві, так і зарубіжному, визначає поняття мітів, символів, мітів-концептів, вказує на їх етимологію, але на с. 66 серед запозичених мітологем виділяє татарські: *Тенгрі, Ерлік, Крук, Біла Вовчиця, Антизірка*. Уважаємо, що потрібно б було визначити ці лексеми як тюркського походження, проте зазначити, що, наприклад, *Крук* трапляється і в слов'янській міфології, а *Антизірка* має сучасніше походження, можливо із наукового або фантастичного літературного дискурсу. Наприклад, В. Жайворонок зазначав, що ворон=крук =крюк «з глибокої давнини вважається лиховісним птахом, вісником смерті, що широко відбито в українському фольклорі», наводить приклади прислів'їв із цією лексемою (див. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Київ, 2006, с. 115). Крім того, проаналізувавши різні класифікації мітонімів, дисертантка лише чітко подає власну класифікацію за структурною ознакою, хоча і доповнює інші класифікації своїми пропозиціями. Варто було б узагальнити класифікацію за різними ознаками.

3. Не зовсім погоджуємось із тестом на с. 79: «У аналізованих текстах зберігається первісна семантика наведених теонімів як позначення вищих добрих сил, що оберігають людину. Це підтверджують множинні звертання: ...благослови нас, **Боже**, на діло святе та гоже (Ю. Винничук); **Боже**, рятуй наш Львів! (Ю. Винничук); Дай вам, **Боже**, сто років жити (А. Кокотюха); Благослови, **Боже**, Світ! (Дара Корній); Прости, **Господи**, що в неділю, – перехрестився Микита Шульга (В. Шкляр); **Господи**, прийми мою грішну душу (Ю. Винничук)», оскільки, на нашу думку, у цих текстах йде звертання

до християнського Бога, а дисертантка християнські міфони́ми не відносить до автохтонних. Хотілося б розлогішого наукового пояснення.

4. У третьому розділі матеріалом дослідження дисертантка обрала фразеологічні одиниці, образ яких сформувався під впливом мітологічних уявлень та які дослідниця вилучила з текстів метамодерної прози. Авторка аналізує різні види трансформацій ФО, які трапляються в авторських текстах. Проте хотілося б чіткіше побачити аналіз ФО з урахуванням основних ознак мітологічного світогляду: анімізм, антропоморфізм, фетишизм, тотемізм, магізм, культ предків.

Висловлені міркування мають рекомендаційний характер і не впливають на цінність проведеного дослідження. Основні здобутки праці, її концептуальні положення, повнота висновків, їх відповідність поставленим меті й завданням, методологічні прийоми є самодостатніми і принципових зауважень не викликають.

Отже, дисертація Бановської Д.К. на тему: «Вербалізація автохтонних мітологем в українській метамодерній прозі» відповідає спеціальності 035 Філологія, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор, Дарія Костянтинівна Бановська, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Рецензент,
доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
української мови
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка

Людмила МАРЧУК